

VELHAN

TURHAN SELÇUK

Retrospektifi

TURHAN SELÇUK

Retrospektifi

Yapı Kredi Yayınları - 5373
ISBN 978-975-08-4498-0

TURHAN SELÇUK
Retrospektifi

Sergi Organizasyonu
Veysel Uğurlu

Sergi Danışmanları
Behiç Ak
Semih Poroy

Editör
Murat Yalçın

Düzeltili
Filiz Özkan

Kapak ve Sergi Tasarımı
Yeşim Demir, Demir Tasarım

Grafik Uygulama
Hasan Fırat

Proje Asistanı
Elif Erdoğan

Fotoğraflar
Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık için fotoğraflayan
Koray Şentürk

Baskı
Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00 Sertifika No: 12026

1. Baskı: İstanbul, Mayıs 2019
© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2019

Sertifika No: 12334
Bütün yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr> e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık PEN International Publishers Circle üyesidir.

Bu katalog, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş. tarafından, 17 Mayıs - 9 Ağustos 2019 tarihleri arasında Yapı Kredi Kültür Merkezi'nde açılan "Turhan Selçuk Retrospektifi" sergisi dolayısıyla Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. için hazırlanmıştır.

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

İçindekiler

- 7 Sunu
Murat Yalçın
- 9 Turhan
Semih Poroy
- 13 Turhan Selçuk
Behiç Ak
- 15 Dünya Görüşünden Asla Ödün Vermeyen Bir Yaratıcıyı İzlemek
Füruzan
- 17 Turhan...
İlhan Selçuk
- 21 Turhan Selçuk Retrospektifi
(1940'lardan 2000'lere Turhan Selçuk Çizgisi)
- 265 Abdülcanbaz ve Bazı Arkadaşları
Turhan Selçuk
- 269 Turhan Selçuk Biyografisi
- 271 Turhan Selçuk'un Karikatür Üstüne Düşünceleri

Sunu

MURAT YALÇIN

Yaşar Kemal, “Turhan Selçuk bir edebiyat adamıdır,” demiş kırk yıl önce, “Çehov’da olduğu gibi Turhan’da da insanlık ağlarken gülerdir.” Gerçekten de çizginin şiiri, öyküsü, romanı (Abdülcanbaz) vardır onda. Güncel olayların, olguların ortasındaki insana tarih, bilim, kültür, sanat birikimiyle yaklaşır. Sorunların kökenini bir çizgide çıkarıp göz önüne getirir.

Gönül yüceliği, vicdan, izan, onur, adalet, barış, cömertlik tabaklarında sunar yürekle, akılla, bilgiyle devşirdiği insanlık durumunu. Evrensel düşünce, mantık, dünya görüşü vardır mürekkebinde. Siyahla beyazı, inançla bilimi, kadınlı erkeği, ilkel gelişmiş, zenginle yoksulu, iyilikle kötülük, yuvarlakla düzü, yumuşakla sert, alaturkayla alafrangayı belirgin bir çizgiye oturtur, baktıkça yeni bildiriler okuruz o çizgide. Ona göre, “Karikatür, aydınlanmanın sanatıdır. Rönesans’la birlikte ana rahmine düşmüş, 18. yüzyılda doğmuştur. Akılcı bir sanattır karikatür. Akla ve zekâyaya dayanır. Onun için de karikatürcü toplumun önünde giden sorumlu bir kişiliğe sahiptir.” Karikatür (grafik mizah) çizgiyle düşünen sanattır, iyi bir karikatürist de “çizgisinde ve dünya görüşünde şahsiyeti olan” kişidir. Dolayısıyla kötülükle savaşın inceliklerini de buluruz onda. İlkel karikatürün “kahpece saldırı” şablonuna sırtını dönmüş, bu “abartı sanatı”nın en yalın, en kibar örneklerini vermiştir.

Turhan Selçuk kâğıdı mürekkeplerken, yani siyasal, toplumsal gelişmeleri, insanlığın vardığı bilimsel aşamaları, yerli-yabancı tipleri eleştirirken dengesini, düzeyini, ölçüsünü, ahengini daima korumaya özen gösterir. Karikatürün gücünü kötüye kullanmaz, yani eleştiri silahını çalıştırırken bilgiyi, bilinci, vicdanı en önde tutar. Adorno’nun deyişyle, “mutsuzluğumuzun bilincinde olmanın mutluluğu”nu sezdirir izleyicisine.

Turhan Selçuk her şeyden önce bir kültür adamıdır, tarihin, toplumun gidişatını gözlemler, tartar, tartışır, eleştirir. Gelip geçici düşüncelerden, gülnüçlüğü güncelliğiyle sağlayan “piyasa işi” mizahtan kaçınır, değişen olayların değişmeyen özünü yakalar. “Söz çizginin” diyerek alayı inceltir; “yazısız” ifadeyi, hicvin altın iğnesini parlatır. Yanıtıcı, aktarıcı değil de bütünüyle yaratıcı bir görsel dünya içinde kendini ifade eder.

“Turhan Selçuk Retrospektifi”ni hazırlarken geçen yıldan bugüne dünyanın, Türkiye’nin hangi yönelişlere, değişim ve dönüşümlere uğradığını, nereden nereye geldiğini bir kez daha gördük. Turhan Selçuk’un keskin bakışlarına, olayların ve olguların püf noktasını açığa çıkaran çizgisinin gücüne tanık olduk. Kuşkusuz Turhan Selçuk, çizgiyi sadeleştiren, mizahı derinleştiren, siyasal-toplumsal eleştiri evrensel-bilimsel bir düşünceyle birleştiren, zamanın kokusunu duymuş, “Türkiye’nin ruhu”na nüfuz etmiş büyük bir sanatçıydı. Çetin Altan onun için, “Türkiye ötesi bir işi, Türkiye’nin içinde yapmanın zorluğunu takdir edersiniz. Turhan bu zorluğu dize getirmiş insandır” derken hakkını teslim etmiştir.

Bu sergide onun eşsiz dünyasında dolaşmak, sadece geçmişin çelişkilerini değil, bugünü, hatta yarını da çok özel bir üslupla, özgün bir bakışla yeniden kavramak, duymak demek; yaşadığımız günleri tarihle yüzleştirmek demek. İlhan Selçuk ne kadar doğru söylemiş, Turhan Selçuk Retrospektifi’nde bir kez daha anlıyoruz, “Turhan’da zaman korkusu kalmadı... Zaman, artık Turhan’a çalışıyor.”

Mayıs 2019

Turhan

SEMİH POROY

16. yüzyıl sonlarının ünlü İtalyan ressam ailesi Carracci'ler soylu sınıfın ve kilisenin ısmarladığı çok figürlü yorucu tabloları üretirlerken, dinlenme aralarında yardımcı ressamlarla birlikte güldürücü çizimler yapıp makaraları koyuverirler, ortamdaki ağır havayı yumuşatmaya çalışırlarmış. Karikatür eğlendirmeye devam ediyor. Ama salt bundan ibaret kalmadı. Düşünceyi çizgiye taşıdı. İnsanın dikkatini ayakta tutan bir yanı oluştu. O yüzden bu komik şey bir yığın düşman edindi. Bu da ona tetikte durmayı öğretti. Siyasal karikatür işte bu tetikte duran, saf tutan mizahi çizgiden doğdu. Karikatür, süreç içerisinde derdini asıl olarak çizgiyle anlatan, bu nedenle sınır tanımayan bir mizah türü haline geldi. Yeni Zelanda'da çizilen bir karikatür Nijerya'da anlaşılabilir, İspanya'da çizilen bir karikatür Papua-Yeni Gine'deki bir soruna dikkat çekebilir, Türkiye'de çizilen bir karikatür çizerini mahkemeye düşürebilir.

Dünyada, savaş sonrası kuşak tüm dallarda sanatı dönüştürmekteydi. Büyük olayları anlatmaktan çok, büyük olaylar karşısında tek bireyin dünyasını yansıtmak çabası öne çıkıyordu. Anlatılan "şey"le birlikte tüm sanatlarda özgün birer dil arayışı, bir kişilik edinme, kendi biçim evrenini kurma eğilimi belirginleşiyordu. Aynı dönemde, karikatürün de resim etkisinden kurtulması, yazıdan arındırılıp çizginin kişiliğinde gelişmesi çabaları başladı. Bunun öncüsü Romanya kökenli ABD'li Saul Steinberg oldu. Steinberg'in açtığı yoldan kısa zamanda Batı Avrupalı karikatürcüler de göründüler.

İkinci Dünya Savaşı boyunca ve sonrasındaki birkaç yıl Türkiye büyük yokluklarla karşı karşıyadır. Uluslararası sivil iletişim yok gibidir. Radyo ve tek sesli basın savaş ve savaş sonrasında 'resmi' haberlerini vermektedir. Batılı gazete ve dergilere erişme koşulları tam anlamıyla oluşmamıştır. Yabancı gazete ve dergiler 1950'lerin başında görünür olmaya başlar. Bunlardaki karikatürler artık on yirmi yıl öncesinin karikatürleri gibi değildir. Türk basınının kimi genç çizerleri bu değişimin farkına varırlar.

Bu arada, Türkiye'de 50'li yıllarla birlikte görece rahatlayan siyasal koşullar sosyo-kültürel yapıda bir hareketlilik yaratır. Kendisine dokunulması bir tür tabu sayılan kuru-

cu parti dışında partilerin oluşması, siyasal etkinliklerin farklılaşması basında da etkisini gösterir. Az çok değişik görüşler tartışılmaya başlanır. Gazeteler okurla kolay iletişim kurabilen karikatüre daha çok yer açarlar. Birçok çizer birinci sayfalarda, hareketlenen siyasal gündemi yorumlama olanağı bulur. Bu dönemde genç çizerlerin politik bilgi ve bilinç donanımları nasıldı; bu, incelenmeye muhtaç ayrı bir konudur. Onlar asıl olarak, daha çok özgürlük sözü vererek seçim kazanan yeni iktidar partisinin tek parti döneminden kalma baskı yasalarını elinin altında bulunca, bunları değiştirmektense kullanmayı yeğlediğini görüp bir özgür basın mücadelesine girişmişlerdir. Sonuçta, karikatürümüzün önemli ustaları bu dönemde biçimlendiler, sonradan 50 Kuşağı diye anılacak topluluğu oluşturdular.

Kuşkusuz, dönemin çizerleri salt siyasal karikatürle ilgileniyor değillerdi. Gerçekte Batı'dakine koşut olarak karikatürde bir yalınlaşma, çizgi kişiliği edinme çabası önem kazanıyordu. Mizahı çizgiye yükleyen Batılı çizerler, eski anlayışla koşullanmış gazete-dergi okurunun karikatürde boşuna yazı aramaması için çizimin altına ülke dillerine göre "sözsüz" anlamına gelen "sans paroles", "ohne worte", "without word" gibi ibareler koymaya başlamışlardı. Bizde ise bu, "yazısız" sözüyle karşılandı, yaygınlaştı. Yıllar yılı eski karikatür anlayışına göre biçimlenmiş gazete okurunu yeni bir görsel ortama davet etmek riskli bir davranış sayılabiliyordu ama dönemin genç çizerleri bunu bir laboratuvar çalışması olanağı gibi gördüler. Çizginin sadeleştirilmesi, mizahın çizgiye yüklenmesi denemelerini kaçınılmaz biçimde siyasal karikatürlerinde gerçekleştirmeye çalıştılar. Bugünden baktığımızda bunu başarmış olduklarını söyleyebiliyoruz.

Gazetelerdeki köşelerinde yeni anlayışla karikatürlerini sergilerken bir yandan mizah dergileri yayımlamaya da giriştiler. Bu, onları, siyasal karikatürün gündemi takibe zorlayan baskısından kurtarabilecek bir denemeydi. Ama mizah dergileri için siyasal didişmelerin dışında kalmak, bunları irdelememek düşünülemezdi. Doğallıkla kapakta ve ilk dört beş sayfada politik mizah yapılıyor, etkili karikatürler çiziliyordu. Bu kadarı bile siyasal iktidarın

sınırlarını yerinden oynatmaya yetiyordu. Dergilere karşı sık sık yargı devreye sokuluyor, bir yandan da ekonomik baskılarla, yaşamları güçleştiriliyordu. Turhan ve İlhan Selçuk'un çıkardıkları *41 Buçuk* (1952), *Karikatür* (1952), *Dolmuş* (1956) dergileri başarılı yayınlar yapmalarına karşın, özellikle ekonomik baskılar karşısında çok uzun süre dayanamamışlardır.

Cemal Süreya 1959 yılı başlarında, bir yazısında, "Ülkede bugün karikatür sanatı çok ilerlemiş durumda. Hatta, gelişimi en hızlı sanat o oldu denebilir. Ben kendi payıma şiirlerimde çağımız karikatüristlerinden çok etkilendim" derken, Orhan Veli'nin de geçmişte, eski karikatürde inat eden çizerlerden yakınlığını hatırlatıyordu. Orhan Veli bu görüşlerini dile getirdiği bir yazısında şunları söylemekteydi: "Ben yurdumuzdaki karikatürcülerin bu sanatı anladıklarına inanmıyorum. Karşı karşıya yahut yan yana iki kişi çiziyorlar, altına da iki satırlık bir konuşma. Konuşmanın çizgiyle hiçbir alakası yok. O yazıları kaldırıp yerine başka bir konuşma koysanız karikatür bozulmayacak. Çünkü, bütün nükte sözde. Böylelikle iki iş görülmüş oluyor. Öyle iki iş ki, birbiriyle hiçbir münasebeti yok. Biri karikatürlükle en ufak bir ilgisi bile olmayan bir resim yahut çizgi, öteki de o resimle hiçbir ilgisi olmayan bir nükte. Yani birbirinden ayrı iki sanat. Ama hiçbiri karikatür değil. Karikatür olabilmesi için nüktenin yahut mizahın çizgiyle anlatılması lazım. Bundan karikatürün bir nevi tarifi çıkıyor. Bu düşünüşle karikatürün, nüktesi kendinde olan bir çizgi sanatı olduğu sonucuna varıyoruz." (*Vartık*, 1 Aralık 1947)

Modern karikatür çizgilerini basına taşıyarak geleneksel çizgiyi geride bırakmayı başaran 50 Kuşağı'nda Turhan bu girişimin birkaç öncüsünden biri olur. Değişimi anlamaya çalışır. Konuyla ilgili yazılar yazar. Batı'da ortaya çıkan yeni karikatür anlayışına dikkat çeker. Yeni anlayışın tek özelliği salt "yazısız" a yönelmek değildir. Asıl uğraş mizahın çizgiye yüklenmesidir.

Steinberg'in etkisi bu noktada belirlemektedir. Turhan gerçekte Steinberg'in çizgisinden çok, çizgiyle kurduğu ilişkiden etkilendi. Turhan Selçuk'un grafikçi kişiliği öylesine güçlüydü ki, bu felsefi ilişkiyi aklında tutup kendi çizgisini geliştirdi.

Turhan uzun üretkenlik yıllarında dönem dönem çizgiyle oynamıştır. 50'li yıllarda, 60'larda, 70'lerde, daha sonra da... Kalakalmış çizgilerle günün sorunlarına, mizahına dalınmayacağını bilir. Çizgiyi sınırlar, kendisini de... Çizgiyle gelişir, çizgisini geliştirir. Karikatürleri siyah-beyazın hem esaslı bir dengelenmesinin hem de bunun nasıl bir

mantıkla mizaha mal edilebileceğinin harika örnekleriyle bezelidir. Renkli çalışıyorsa rengin tadını çıkarmaktadır; o tadın ayırımına varırsınız, ne keyiftir.

Pırlıtlı kariyeri boyunca Turhan Selçuk yalnızca çizgileri ve espri anlayışıyla değil, kimi davranışlarıyla da karikatüre özel ilgi duyan meraklıları şaşırtmıştır. Beni en çok şaşırtan tutumu bazı karikatürlerini süreç içinde, dönüp yeniden yeniden çizmesidir. Albümlerine bakılırsa sözünü ettiğimiz davranışının sayısız örneğini saptamak mümkün... Böyle olunca, 'çizgiyi sınırlar, kendisini de' sözümün bir gerçeklik içerdiğini görebiliyorum. Farklı dönemlerinde yeniden çizdiği bu tür çalışmalarının gündemdeki herhangi bir olayla ilgisi bulunmayan, çoğunca politika dışı çizimler olduklarını görüyoruz. Turhan, o anda bulunduğu çizgi evresindeki biçim denemelerine bu çalışmalarını da dahil ederek hem önceki kompozisyonlarını 'olgunlaştırmak' hem de yeni çizgisinin olanaklarını sınamak ister gibidir.

Çizgideki evrelerini şu sözlerle özetler: "Batı karikatürünü inceleme olanağı bulduktan sonra bende ilk değişim başladı. Günlük gazete karikatürlerinde yazıyı atmak çok güç bir işti. Buna rağmen hiç yazı kullanmamak, çizgimi sadeleştirmek amacım oldu. Önceleri yuvarlak çizgilerle çalışıyordum. Sonra çizgilerimi köşeleştirdim. Daha sonra yuvarlak ve köşeli çizgileri beraber kullanmaya başladım. Bir ara çok sert, çok düz çizgilerle çalıştım. Ama sadelikten hiç ayrılmadım. Çizgiyle beraber, konularım da kişilik edinmek için çabalarım oldu..."

Yumuşak çizgiler, köşeli çizgiler, sert çizgiler... İster istemez bunlar *Abdülcanbaz*'a da yansımışlardır. Bu usta çizgiler değişseler de oradaki "32 kısım tekmi bir den" serüvenlerde hiç yabancılaşmamışlardır. *Abdülcanbaz*'da kimileyin yoğun taramalarla kimileyin çok az çizgiyle bir çırpıda çıkmış izlenimi veren öyle kareler vardır ki, yabancılaşmamak ne kelime, çizgi-romanın asıl sahibi sanki bu çizgilermiş gibi gelir insana.

Abdülcanbaz bir insanlık galerisi gibidir. Turhan Selçuk, iyilerle kötülerin mücadelesi üstüne kurguladığı çizgi-romanında sayısız tip yaratmış, bunların tümüne belirgin işlevler yüklemiştir. *Abdülcanbaz*'da erkek egemen bir hava olduğu çizgi-roman alanına kafa yoran insanlar tarafından vurgulanagelmiştir. Bunun yanlış bir saptama olduğunu söyleyemeyiz. Kadın burada ikincildir. Yine de haksızlık etmiş olmamak için hangi çizgi-romanlarda kadın ikincil değildir, ona bakmak gerekir. Görülür ki, sayısız çizgi-romanda kadın ikincil, edilgin rollerde çizilmektedir. Dünyadaki çizgi-romancıların hemen tümünün 'erkek' olduğu düşünülürse, bu sonuç neredeyse kaçınılmazdır. Bunu

mazeret olarak göstermiyorum, bir tür refleks olduğunu söylemeye çalışıyorum.

Belirtilmesi gereken bir şey de şudur: *Abdülcanbaz*, tüm zamanını çizgi-roman çalışmaya adanmış bir çizer tarafından üretilmekte değildi. Turhan Selçuk, yıllar yılı bir yandan günlük editoryal karikatürler çizerken bir yandan da *Abdülcanbaz*'ı gününbirlik, baskıya yetiştirmektedir. Ayrıca haftalık, aylık dergiler için çizimler hazırlamaktadır. Bu tempo, dünyadaki hiçbir çizer için normal değildir. Dünyanın bütün büyük çizgi-romancıları yardımcı çizerlerden, senaristlerden oluşan kalabalıkça bir ekiple çalışırlar. Turhan Selçuk çalışırken bir başınadır.

50'li yılların ortalarında Batı sanat dünyası Turhan Selçuk'la tanıştığında özgün bir çizerle karşılaşmasının farkındaydı. Turhan dünya basınının, sanat çevrelerinin önemseydiği uluslararası antolojilerde, dergilerde döneminin

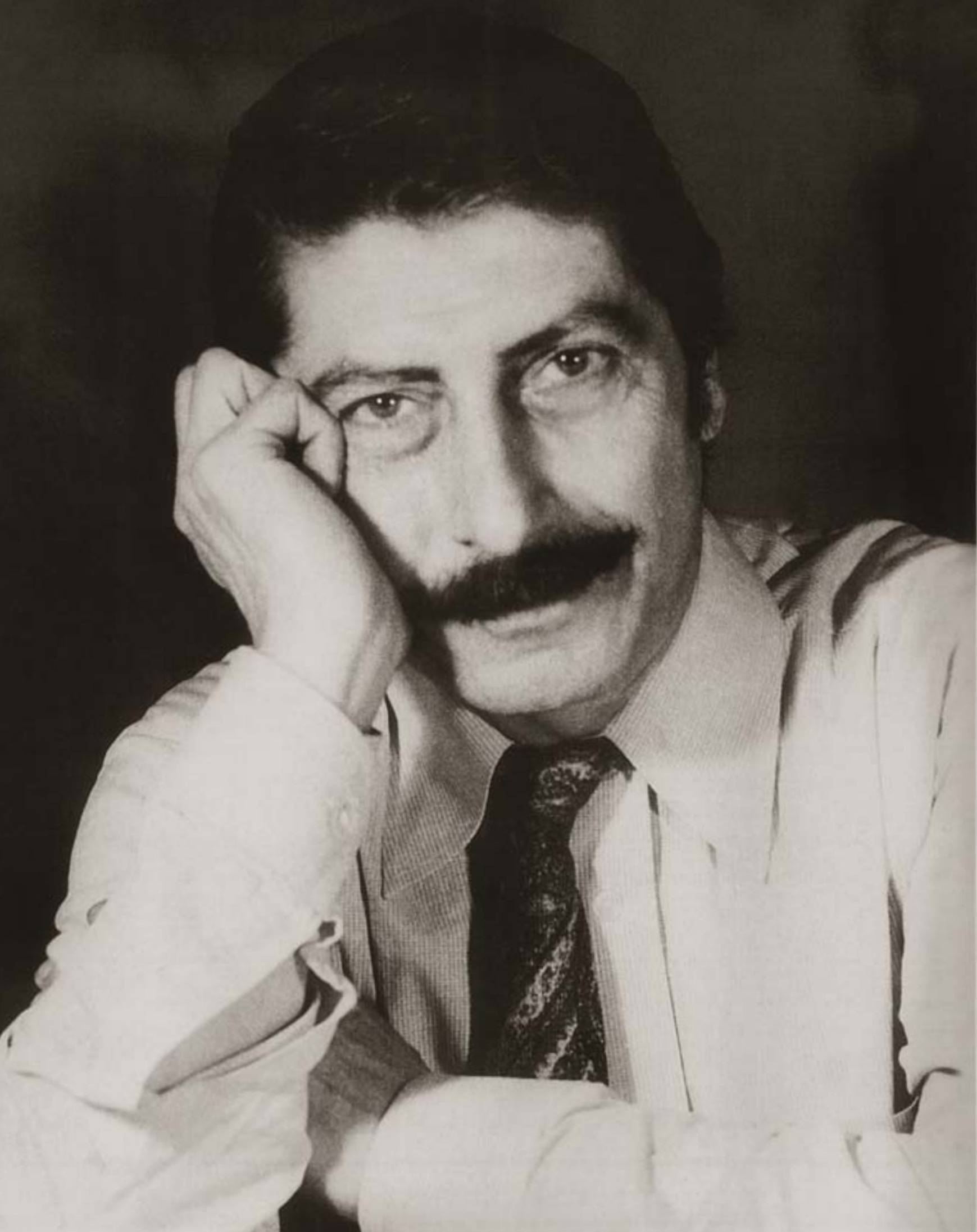
büyük ustalarıyla birlikte yer aldı. "Çağımızın eşsiz üslupçularından biri" olduğu çizgi sanatının dikkatli eleştirmenleri, yayıncıları, yaratıcıları tarafından sıkça dile getirildi.

Hem karikatürleriyle, hem *Abdülcanbaz*'ıyla ülke topraklarından bu kadar beslenen ama böylesine de evrensel olabilen Turhan Selçuk gerçekten olağanüstüdür.

Şaşkınlık verici çalışkanlığıyla geride on binlerce yüksek nitelikli çizim bıraktı. Siyasal karikatürler, humoristik karikatürler, mizah dergisi kapakları, afişler, illüstrasyonlar, kitap resimlemeleri, sayısız *Abdülcanbaz* karesi... Eğer sanatlarda ve değer bilmede Batı ölçülerine ulaşabilseydik bu sanatsal mirası bir Turhan Selçuk Müzesi'nde izleme şansımız olacaktı.

Şimdilik sadece umut edebiliyoruz.

Mayıs 2019

Turhan Selçuk

BEHİÇ AK

Turhan Selçuk, çizgiyi, içselleştirmiş, kendi meselesi haline getirmiş çizerlerimizdendir. İlk döneminde, Cemal Nadir'in açtığı kapıdan girmiş, çizgi kullanımındaki kıvraklığıyla yeteneğini ispat etmiştir.

Daha sonra çizgisini çağdaşlaştırmaya çalışarak, sade ve kendine özgü bir tarz yaratmış, anonim kalıplardan uzaklaşmıştır. 1950'lerin dünyayla bütünleşme çabası, sanatçının devletten ve kurumlardan özerkleşmesi, Turhan Selçuk'un sanat hayatını yönlendirmiştir. Sanatında olduğu gibi politik düşüncelerinde de meydan okuyan bir mizahçı karakteri sergilemiştir.

Sanatçının bağımsızlığı fikrini, toplumcu bakış açısıyla birleştirmiş, dünyada olan bitenlerden kendini sorumlu hissetmiştir.

Turhan, her dönemde, politik baskılardan yılmayan, insan haklarını, eşitliği, adaleti savunmaktan vazgeçmeyen, Cumhuriyetçi, laik çizgisiyle baskıcı otoritelerin karşısında duran, yol gösterici aydın kimliğini sürdürmüştür.

Sorumlu ve özgür bir sanatçı olmanın çelişkili gibi görünen birlikteliğini ya da toplumcu ve kişisel olmanın şaşırtıcı beraberliğini gerçekleştirebilmiş olması hayranlık uyandırıcıdır.

Hem Türkiyeli, hem Dünyalı olabilme imkânını tanıyan çizgisiyle, kendine ait tarzıyla sadece ülkemizde değil dünya sanat tarihinde de özgün bir yer edinmiştir.

Sert ve yumuşak çizginin birlikte var olduğu bir tarz geliştirmiştir. Başka anlatımla, sert ve yumuşak çizginin aynı üslup içinde birbirlerini yok ederek değil, ortaya çıkararak var olabileceğini göstermiştir.

Tıpkı toplumcu ve bireysel olabilmenin aynı bedende birbirini ortaya çıkararak var olabileceğini göstermesi gibi.

Ay Dede, 41 Buçuk, Dolmuş, Akbaba gibi dergilerde başlayan siyasi bakışını daha sonra geliştirmiş, ödünsüz tavrıyla da günümüz mizahına ışık tutmuştur. *Abdülcanbaz* resimli romanı ise hem çizgi, hem içerik olarak, dünyada benzeri bulunmayan bir üsluba sahiptir. Biriciktir.

Turhan Selçuk yıllarca gazetelerde güncel politik bir çizer olarak çalışmıştır. Ama güncel politik eleştirilerini "zamanın ruhuyla" sınırlandırmamıştır. Çizgilerini güncel

olaylardan kopartıldığı zaman da anlaşılır ve kalıcı kılmak istemiş, bu alanda da özgün bir tavır sergilemeye çalışarak, hem güncel hem de tüm zamanlara ait olunabileceğini göstermiştir. Turhan Selçuk'un politik karikatürleri bu yanıyla dünyadaki "editorial cartoon" denilen güncel politik tarzdan farklılaşmıştır.

Kitlesel üretimle ortaya çıkan "tüketici", "kamuoyu" gibi kavramlarla meşruluk kazanan sıradan insanın sahneye taşınması, şüphesiz Turhan Selçuk'u da etkilemiştir. Sıradan insanların başlarından geçen günlük eğlendirici hikâye ve resimli romanların gazete köşelerinde tefrika edilmeye başlanması, onu çizgi romanla buluşturmuştur. *Abdülcanbaz* adlı resimli romanını yaratmıştır.

Önceleri Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz yazarlığında gelişen kurnaz, üçkâğıtçı Abdülcanbaz tipi, ülkenin politik konjonktürüne göre değişime uğramış, Turhan Selçuk'un hem yazıp hem resimlediği, dürüst, adaletli, Abdülcanbaz karakterine dönüşmüştür.

Çok partili hayatın beklenen özgürlükçü ortamı yaratamaması, tam tersi baskıcı politikaların günbegün ağırlığını hissettirmesi, Abdülcanbaz'ın üçkâğıtçı bir tipten haksızlıklara karşı direnen bir karaktere evrilmesine neden olmuştur.

Çizgi üslubu olarak Abdülcanbaz çok şaşırtıcıdır.

Turhan ancak tek karelik bir desende var olabilecek özgünlükteki çizgileriyle resimli roman yapmaya girişmiş, tekrarı olanaksız gibi görünen çizgilerle *Abdülcanbaz* resimli romanını oluşturmuştur.

Üslubu hiç bozulmayan her santimetre karesinde aynı tutarlılığı sürdüren, başladığı günden itibaren klasik kabul edilen bir resimli roman ortaya çıkarmıştır.

Karakterlerin yalın ve ironik çizgi vuruşlarıyla ifade edildiği Abdülcanbaz kısa sürede benimsenmiş, tiryakileri zamanla çoğalmıştır.

Mevcut anonim kalıpların dışındaki çizgi tekniğiyle, tam tersi anonim hikâyelerden, masallardan, dini mitolojilerden, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnamesi*'nden esinlenmiş hikâyeler yaratması, ironik bir tat oluşturmuştur.

Serüvenlerinde geçmişle geleceği iç içe geçirmesi, zamansızlık algısı oluştursa da, bu tavır, sadece bir fantezi

yaratmak amacıyla benimsenmemiştir. Geri planında yatan fikir, geçmişin bizi hiç terk etmediği, ne kadar gelişmiş olmakla böbürlenirsek böbürlenelim çıkarıcıların, Cumhuriyetin kazanımlarını, devrimlerini yıkmak isteyenlerin hemen yanı başımızda olduğu gerçeğine karşı toplumu hep uyanık tutmaktır.

Turhan'ın bu tavrı karikatürlerinde de sürmüştür. Konu Cumhuriyet, Atatürkçülük, çağdaşlık olunca tekrardan kaçınmamıştır.

1980'lerden bugüne kadar gelişen yeni orta sınıfın, Turhan'ın çizgi dünyasındaki bu tavra karşı giderek ilgisiz kaldığı bir gerçektir. Toplumun iyiye doğru değişeceğiyle ilgili inanç, Neo-liberal düzene bağlanan umutlar, Turhan'ın uyarılarının gözden kaçmasına neden olsa da değerini eksiltmemiştir.

Turhan Selçuk, bıkmadan usanmadan, tıpkı sert çizgiyle yumuşak çizginin bir arada kullanılmasının oluşturduğu

meşdan okuma gibi politik alanda da tavrını sürdürmüş, güncel ideolojilerin tuzağına düşmemiştir.

Tarihe uzun erimli bakabilmenin güvenini hissederek, eskimeyi göze almıştır. Kuşkusuz, eskimeden yok olmayı öğütleyen “yeni”ye karşı bir direnmedir bu. “Yeni ve çürük” olanın yanında saf tutmamaktır.

Globalleşmenin getirdiği olanakları bir fırsat olarak değerlendiren yeni kuşakların gözüne girmek için Anti-Emperyalist tavrından ödün vermemiştir. Dinin politikaya alet edilmesini ya da etnik çelişkilerin körüklenmesini “demokrasinin gelişmesi” olarak görmemiştir. Köşe dönmeçiliği “özgürlük” sananlara taviz vermemiş, tam tersi “zamanın ruhuna” karşı eleştirilerini keskinleştirmiştir. Tarihin kendisini haklı çıkaracağını bilmektedir. Öyle de olmuştur.

Bu tavrı onun “hep yeni kalarak eskiyebilmesine” yol açmıştır.

Turhan Selçuk'un klasikleşmesinin nedeni de budur.

Dünya Görüşünden Asla Ödün Vermeyen Bir Yaratıcıyı İzlemek

FÜRÜZAN

Tutkuyla yaşamış uzun yılların birinci dereceden tanıdığı olanın o seçkin ilişkide hayran olunacak bir yetkinliğe saygı dolu selamıdır bu yazılanlar.

1950'lerin sonuna doğru, dünyanın yaşadığı en acımasız savaşlardan biri olan İkinci Dünya Savaşı henüz sonlanmış, öldürülenlerin sayısı milyonlarca kayıtlanıyor (hep söylerim, sayılara indirgenen ölümler insanları uzun düşünmekten alıkoyuyor ne yazık ki). İnsanlık atom bombasının nasıl bir felaket olduğuna da böylece tanıklık etmiş. Hani, kadim semavi üç dinin kutsal kitaplarında yazılan insanın kötücüllüğüne karşı verilecek en ağır cezanın kıyameti yaşamaları olacağı satırları... Tabii bir kayıt daha var kutsal metinlerde: Öldürmeyeceksin!

İnsan eliyle sağlanan kıyamet onların uygarlık tarihine kazınıyor. Bu gözödönmüşlüğü ardından barış sesleri yükseliyor yerküreden. Halklar hızla çocukluklarına dönecekler. Bundan kaçınılamaz. Unutmak ve yaşamak. Bu seslerin en güçlüleri savaşın bitimiyle dünya sahnesinde başrol oyuncusu olarak yer alan Amerika'dan. Duyulanlar elbette sivillerin sesi. Eşitliğe, özgürlüğe, barışa, adalete olan derin özlemin isyanı. Siyahi bir kadının güzel sesi de cınlıyor: “Devrim, hemen şimdi!”

Evrenin o yıllarda bastırılmayan barışçıl protestoları her noktada yankılanıyor. Çünkü 60'lar geliyor. Adaletin, özgürlüğün, eşitliğin, hak aramanın şarkıları... Dünyanın ne yazık ki sonraki yıllarda derin bir özlemlerle anacağı o yıllar.

Bu barışa hemen aldanmamalı ama.

Tam o aralar Fransa, sömürgeci olan Vietnam'dan çekilmekte. Amerika büyük bir iştahla girecek Vietnam'a. Silah tüccarı devletlerin yeni satış haritaları yaratmasının tasarısıdır bu buluş: Bölge savaşları.

Bu kısa soluklanmayla sanatın göz kamaştırıcı yükselişi başlıyor. İnsanlık ardındaki boğucu karanlığı, kan göllerini silecek, umudunu yaratma girişiminde güçlü bir istekleri var. Bu kısa soluk alma molasında müzik, resim, edebiyat, sinema, düşün ürünleri güre bir akışla dolduruyor her yanı. Dünya sineması o yıllarda kulakları patlatan oyalayıcı efektlere henüz yüz vermiyor. Anlatacağı öyle öyküler var ki, örneklerden biri de üçüncü bin yılda bile görülse yine

dipdiri duracak olan, İtalyan Yeni Gerçekçileri diye adlandırılacak ustaların çalışmaları. Bunların arasında sanatına karikatürle başlayan biri de var: Federico Fellini. *Il Travaso* adlı İtalyan mizah dergisinde Turhan Selçuk da onunla birlikte yer alacak.

İşte tam o yıllarda İstanbul'da Avrupa yakasında bir apartman katında tüm bu olaylar eksiksiz yerlerini buluyor. Evin günlük hayat devrimine açık dikdörtgen kesimli büyük alanında (“salon” mu demeliyim, bu sözcük burası için bana fazla süslü geliyor) dışa açılan geniş pencerelerden taşan ışığı arkaya alan, sol uç köşede güzel bir ceviz masa, ardında da bir iskemle. Masanın üstü neredeyse boş. Küçük çini mürekkebi hokkaları sıralı. Sivri uçlu fırçalar ve kalemler. Bir tomar ak çizim kâğıdı. Çalışma noktasına yönelik iddiasız bir elektrikli lamba. Bu yalınlık içinde başlayacak Turhan Selçuk'un çizimleri. Evin sesleri, hareketleri ona asla ulaşmıyor. Çalışma yoğunluğu şaşırtıcı, tam dibine kadar gitseniz bile hiç ayırmamıyor, sanki geçirmez bir fanusun içinde. Çizdiklerinin güre vuruşunu hiçbir şey dağıtamıyor. Duru, açık, yalın sanatı; tıpkı sanatçının kimliği gibi. Çizerken öylesine yoğunlaşıyor ki, hiçbir dış oluşum onu çizgilerinden çekip alamıyor. Bu yaratıcı çalışkanlık sonucu dünyanın değişik yerlerindeki önemli yayınlarda imzası hızla yer alıyor. *New Yorker* (USA), *Il Travaso* (İtalya), Fransa, Bulgaristan, Almanya vb çizimleri yapıtlarının klasik nitelemesini hızla kazandığının da belirtisi.

Az konuşan çok dinleyen biri o.

Dinlediklerinin değerini mi tartardı acaba? Neyi, niçin söylüyorlar insanlar, çok mu önemli anlattıkları, diye düşünürdü bence. Belki de o sessizliği dünyadaki her sosyal oluşumu kaçırmama dikkatini durma besliyordu. İnsanı mahkûm edebilecek hiçbir ahlaki bozulmaya, eyleme karşı çıkmadan yapamıyor. Özgürlük, eşitlik, adalet onun var oluşunu anlatan en güçlü sözcükler.

Evliliğiyle birlikte Abdülcanbaz konusu gündemde. Karikatürleri yetkinliğin doruğundayken yine de maddi destek gerekiyor. Uzak durduğu, hiç düşünmediği bu çalışma biçimi için Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz gibi ustalardan destek alıyor. Öykü nasıl olmalı? Üçkâğıtçı Abdülcanbaz